

ROLE PRARODIČE

V KONTEXTU A PROMĚNÁCH
POZDNÍ DOSPĚLOSTI, STÁŘÍ A
V ŠIRŠÍCH SOCIOKULTURNÍCH SOUVISLOSTECH

ROLE PRARODIČE

- Role prarodiče je jednou z významných rodinných rolí.
- Ve velké míře ovlivňuje kvalitu života lidí v období pozdní dospělosti a stáří (Clarke, & Roberts, 2004)
- Prarodič může významně přispívat k socializaci vnoučat, být pro ně zdrojem emocionální i instrumentální podpory a sociální identity (Giarrusso, Roseann, Silverstein, & Merril, 1996), podporovat jejich rodiče v zajištění chodu rodiny.

- V posledních desetiletích se v souvislosti se sociodemografickými trendy v západní společnosti tato role diferencuje a proměňuje, hovoří se o její **redefinici** (Hayslip, Henderson, & Shore, 2003).
- Ikels (1998): role prarodiče a její význam jsou ovlivněny širším kulturním, sociálním, rodinným (resp. mezigeneračním) a individuálním kontextem, v němž je založena (cit. dle Hayslip, Henderson, & Shore, 2003).

- Podle Clavana (cit. dle Hanks, 2001) není tato role ve společnosti spojována s určitými normami a závazky, její podobu si musí prarodiče konstruovat sami.
- Podobně ji Silverstein a Macarenco (2001) pokládají za komplexní a multidimenzionální roli fluidní povahy (cit. dle Wilton, & Davey, 2006).
- Hagestadt (1981) a Troll (1980) se domnívají, že dlouhodobě trvající vztahové pouto mezi prarodiči a vnoučaty může nabývat velké významnosti pro obě strany i v dospělém věku (Giarrusso, Roseann, Silverstein, & Merril, 1996).

VÝZKUM PRARODIČOVSTVÍ

- Výzkum významu prarodičovství se začal objevovat zejména v 80. letech 20. století, je však zatím sporý a limitovaný chybějící přesnou definicí pojmu a nízkou mírou konceptualizace (Katz, Lowenstein, & Werner, 1998).
- V psychologii se výzkum v oblasti prarodičovství více rozvíjí až v 90. letech 20. století v rámci výzkumu vývoje rodiny v období pozdní dospělosti, nahlížené z holistické mezigenerační perspektivy (Allen, Blieszner, & Roberto, 2000).

- Prarodičovství zůstává v mnoha aspektech neprozkoumáno (Madrasová, Gecková, 2003).
- V českých podmínkách se výzkumy v oblasti prarodičovství omezují na několik málo, zejména DP, zabývajících se **vlivem prarodičů na výchovu dítěte** (Kozová, 1984; Eliášová, 1996), **mezigeneračním soužitím** (Janouchová, 1996) a **percepcí prarodičovské role z hlediska tří generací v rodině** (Talácková, 2005).
- V odborné literatuře se prarodičovstvím zabýval Zdeněk Matějček, v další literatuře jde o téma okrajové (Talácková, 2005).

ZRALOST PRO PRARODIČOVSTVÍ

- Pokud člověk získá roli prarodiče v období, kdy pro ni ještě není připraven, může mít potíže tuto roli přijmout. Pomyslnou věkovou hranici bychom mohli stanovit okolo 40 let, je ale velmi individuální.
- „Nezralý“ prarodič může být například ještě zaměřen zejména na svou práci, rodičovství, záliby a životní cíle a nová role je pro něho nevíтанou přítěží (Matějček, & Dytrych, 1997).

Významné sociodemografické trendy v ČR

- V České republice, stejně jako v jiných západních zemích, roste průměrná délka života a populace celkově stárne.
- Čím dál více lidí tedy roli prarodiče nese po delší dobu svého života, až do vysokého stáří, tedy období, kdy pro ně nabývá zakotvení v rodinných vztazích stále většího významu.
- Vztahy s vnoučaty tedy trvají až do období jejich dospívání a dospělosti.

- Prarodiče tak mohou zastávat kromě známější role v dětství vnoučat také významnou roli jako součást sítě sociální opory adolescentů (Madrasová, Gecková, 2003), včetně případů selhávání rodičů v jejich roli (Korotvičková, 1998).

- V České republice stoupá průměrný věk vstupu do manželství a snižuje se počet dětí v rodinách (v roce 2000 dosahoval v České republice průměrný věk při prvním sňatku u mužů 28,9 a u žen 26,5 let (Pavlík, 2002).
- **Modální rodina je jednodětná, třetina žen zůstává bezdětných** (Možný, 2004).
- Prarodičovská role se stává méně samozřejmou, zužuje se okruh vztahů s vnoučaty, mezigenerační vztahy a solidarita nabývají většího významu (Giarrusso, Roseann, Silverstein, & Merril, 1996).

- Podle výsledků výzkumu mezigenerační solidarity v České republice (Možný, 2004) se půdorys původně vysoké mezigenerační solidarity od počátku 90. let mění a rozpadá, na druhé straně je však schematická představa procesu modernizace jako univerzálního procesu rozvolňování rodinných vazeb příliš zjednodušená.

Variabilita role prarodiče

- Variabilita role prarodiče se zvyšuje v souvislosti s vysokou mírou rozvodovosti manželství rodičovské generace, ale také v souvislosti s rozvody manželství prarodičů. V roce 2001 dosahovala v ČR úhrnná rozvodovost 42% (Pavlík, 2002), podle výsledků výzkumu ve Velké Británii (Clarke & Roberts, 2004) má čtvrtina prarodičů vnoučata žijící v rozvedených rodinách...
- Prarodiče tak mohou poměrně často prožívat s vnoučaty i jejich rodiči období rozvodové krize, poté pomáhat osamělému rodiči zvládat jeho současnou situaci (zejména prarodiče z matčiny strany), nebo se vyrovnávají se ztrátou způsobenou větším či menším odloučením od vnoučat (častěji prarodiče z otcovy strany). Velké Británii (Clarke & Roberts 2004) má nevlastní vnoučata pětina z prarodičů
- Mohou navazovat nové vztahy s nevlastními vnoučaty, být přitom součástí jednoho z více párů prarodičů.

- Procentuální zastoupení společného bydlení s prarodiči je poměrně malé, přesto stále významné.
- Generace rodičů si uchovává tendenci bydlet v blízkosti prarodičů (zejména z matčiny strany) a být v častém kontaktu (Matějček, & Dytrych 1997).
- Vnoučata však mohou bydlet také na místě od prarodičů vzdáleném, někdy i v zahraničí. Dytrych a Matějček (1997) uvádějí, že v souvislosti se současnými možnostmi v oblasti dopravy a komunikačních technologií může být i kontakt na dálku tak častý a intimní, že se společnému soužití moc nevzdaluje.

- Podle Roberta, Allena a Bliesznera (2001) zvyšuje blízká geografická vzdálenost prarodičů v prvních letech života vnoučete pravděpodobnost, že prarodiče budou mít v budoucnu k dítěti bližší, aktivnější vztah, zároveň však sama o sobě nemusí ovlivňovat kvalitu vztahu (cit. dle Talácková, 2005).
- Důležitou roli zde přitom hraje mediační vliv rodičů, kteří vztah prarodiče a vnoučete zprostředkovávají.

- Jako hlavní vývojový úkol připisuje období pozdní dospělosti tedy dosažení generativity (plodnosti, tvořivosti) oproti jeho protikladu v sebezaujetí a stagnaci.
- Říčan (2004) uvádí v souvislosti s generativitou obraz člověka, který se (mimo produktivity v zaměstnání) statečně, trpělivě a radostně rozdává v péči o své dospívající děti, a následně vnoučata.
- Právě v souvislosti s naplňováním generativity může role prarodiče nabývat v tomto období na významu.

Jak nejčastěji tráví prarodiče čas s vašimi dětmi?

- vypívají jim a pívědíjí si spolu: 52 (66,67 %)
- chodí na procházku, na výlety: 45 (57,69 %)
- hrájí hry: 35 (44,07 %)
- společně vaří či pečou: 17 (21,79 %)
- dítě se baví samo, prarodič spí jen dohlíží: 16 (20,51 %)
- čtou jim pohádky: 13 (16,67 %)
- dívají se na televizi: 11 (14,1 %)
- zpívají si: 10 (12,82 %)
- přítou ukoly, učí se: 3 (3,85 %)
- chodí po obchodních centrech: 1 (1,28 %)
- pláčí o svých rodičích, křhanovci jen dohlíží: 1 (1,28 %)
- pracují v kuchyni, na zahradě, dlně s dědou: 1 (1,28 %)
- máta se snaží ve velké mře blokovat styk: 1 (1,28 %)

Vývojový cyklus rodiny

- Každá rodina postupně přechází do fáze, ve které dospívající děti postupně opouštějí domov, aby založily svou vlastní rodinu.
- Obě generace se vyrovnávají s úkolem definování nových rolí, vztahů a vymezení hranic a soukromí mezi oběma rodinami.
- Přitom je dle Taláckové (2005) důležité zdůraznit soukromí obou rodin, neměl by při vyzdvihování nezávislosti mladé rodiny zaniknout respekt k autonomii prarodičů a kontext významné sítě mezigeneračních vztahů.

- Někteří z rodičů nyní chtějí mít více času sami na sebe, zároveň v době, kdy se stávají prarodiči, bývá považováno za přirozené, že by měli svůj život do značné míry podřídit potřebám dítěte a mladé rodiny (Možný, 2004).
- Taková očekávání mohou být pro prarodiče zejména v době, kdy jsou ještě zaměstnaní, zatěžující.

- Podoba vztahu, který se utvoří mezi starší generací (nastávajícími prarodiči) a partnerem či partnerkou jejich dospělého dítěte i samotný průběh procesu formování vztahů mezi generacemi v době odpoutávání je významný pro budoucí vztah prarodičů s vnoučaty (Švancara, 1979).
- Vztahy mezi oběma generacemi jsou z hlediska role prarodiče velmi důležité, neboť rodiče mají tzv. mediační vliv na vztah vnoučat k prarodiči.

- Aktuálním tématem tohoto období bývají často odlišné přístupy rodičů a prarodičů k výchově vnoučat.
- Matějček a Dytrych (1997) hovoří o tom, že v případě rozdílných názorů a výchovných prostředí vnoučeti výrazně nevadí, pokud žije ve dvou odlišných světech, ale výrazně se jej dotýká, pokud jsou tyto světy vůči sobě nepřátelské.

- Naprostá většina rodičů si podle výzkumů přeje udržovat pravidelné a dosti časté kontakty s dospělými dětmi, které odešly z domova, a stejné přání projevuje i mladá generace.
- Jako optimální řešení přitom většina lidí vidí „**intimitu na vzdálenost**“, tedy zachování úzkých citových vazeb při odděleném bydlení, které by mělo být dost blízké, aby umožňovalo vzájemné návštěvy a poskytování pomoci (Langmeier, & Krejčířová, 1998).

Role prarodiče v kontextu procesu stárnutí

- Je patrné, že se role prarodiče v tomto životním období zřejmě výrazně proměňuje v souvislosti s přibývajícími omezeními stárnoucího člověka a rostoucí závislostí v rodinných vztazích z hlediska emocionální i instrumentální podpory.
- Spolu s odchodem do důchodu se výrazně mění životní styl i charakter sociálních kontaktů člověka. Vyrovnání se s touto změnou může být obtížné (Langmeier, & Krejčířová, 1998).
- Erikson (1999) toto období spojuje s vývojovým úkolem **dosažení integrity** v pohledu na vlastní život oproti prožívání zoufalství.

- Duvallová (1971) uvádí, že mnozí lidé si v tomto období dělají úklid domácnosti, který může být spojen s „úklidem života“. Prohlížejí věci nashromážděné během života, třídí je a nechávají si jen ty, které jsou opravdu podstatné.
- Starý člověk bývá, podobně jako v období dětství, opět otevřený pro krásu okamžiku, i pouhé bytí vnímá jako požehnání (Duvallová, 1971)...

- Význam role prarodiče také může nabývat nové kvality v souvislosti s dosahováním integrity a uzavíráním života.
- Možná právě v tomto období by se mohla i v roli prarodiče pozornost soustředit na uspořádávání vlastní minulosti a pocítování důležitosti symbolického přesahu sebe sama ve vnučatech jako pokračovatelích vlastního rodu...

Potřeby a vývojová období vnoučat

- Prarodiče mohou doplňovat rodiče v poskytování citových a intelektuálních podnětů, neboť mají více času.
- Pokud jsou dosažitelní, mohou pomáhat vnoučatům se školní přípravou, při které bývají trpělivější a shovívavější vůči jejich chybám než rodiče.
- Nabízejí útočiště v dobách, kdy se vnoučata odpoutávají od rodičů, a pomáhají jim porozumět také pohledu střední generace.

- Matějček a Dytrych (1997) hovoří o významu role prarodiče z hlediska vývojových období vnoučete.

- U babiček většinou při narození a v průběhu prvního roku života vnoučete jakoby znovu ožívaly mateřské city.
- Mladším babičkám se vracejí všechny prožitky a poznatky z jejich mateřství.
- Mobilizují své zasuté vědomosti, jsou plné energie a nadšení, snaží se obětovat vnoučeti co nejvíce.
- Ve vztahu dědečka, který většinou hůře snáší příliv nových podnětů, je výraznější složka racionální, v níž jsou zpracovány nejrůznější ohledy a úvahy, včetně zřetelnějších ohledů sama k sobě.

- **Ve věku batolecím** nastavují prarodiče dětem obvykle více než rodiče tzv. biologické zrcadlo, které slouží vývojové stimulaci dětí, tj. prarodiče s dětmi a po dětech dělají to, co ony samy.
- Mohou si přitom dovolit chovat se tak, jak by bylo v jiném kontextu společensky nepřijatelné.
- Kolem dvou let dítěte mohou prarodiče pomáhat budovat tzv. **rodinnou identitu**, posilovat soudržnost rodiny a přispívat k vytváření vědomí dobrého a pro dítě srozumitelného domova.

- Pro věk předškolní je charakteristická značná sugestibilita dětí, konformismus a rozvíjení základů sociálního chování.

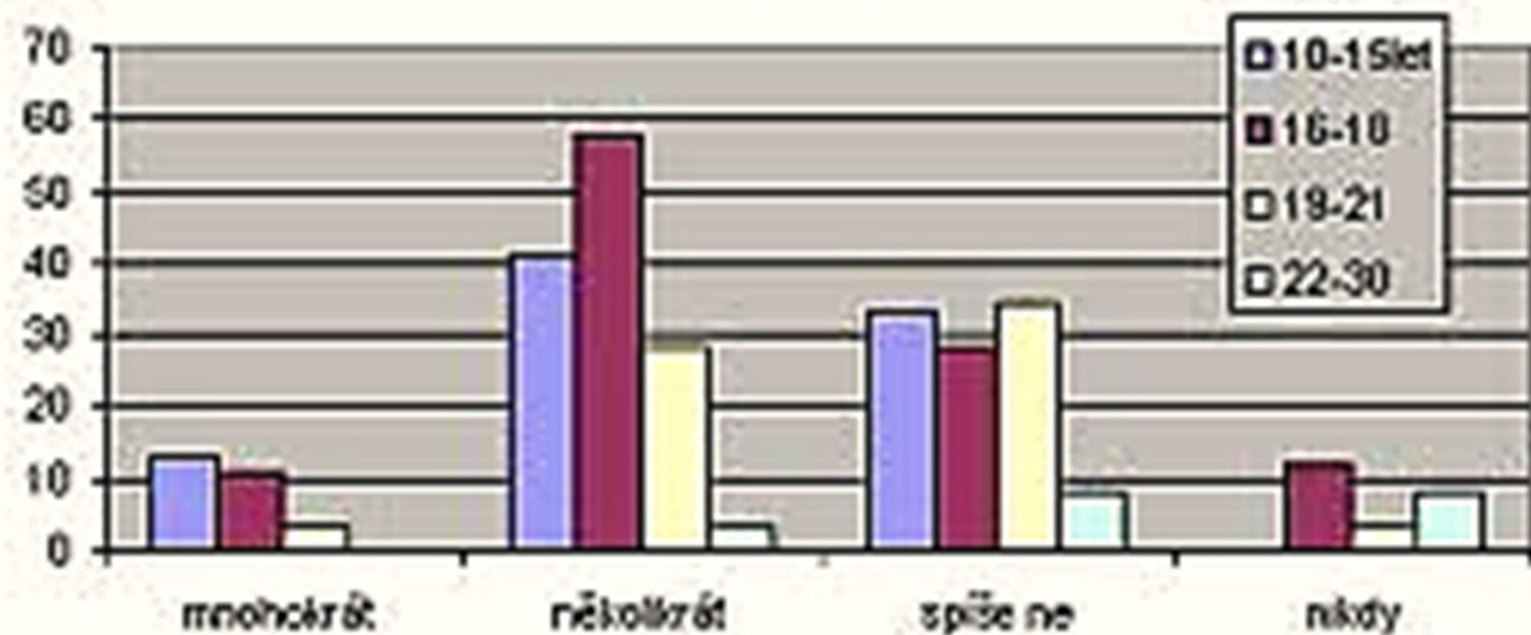
- Znamená to, že jsou vnoučata nastavena na vyprávění pohádek a příběhů, přijímání zásad dobrého chování a učení se sociálním dovednostem jako je spolupráce, empatie, obětavost apod.
- Dítěti školního věku prarodiče nabízejí prostředí větší shovívavosti k drobným neúspěchům a přestupkům.

- V období dospívání se vztahy mezi vnoučaty a prarodiči výrazně diferencují podle pohlaví.
- Babičky sdílejí s dospívajícími vnučkami témata ženského světa, která jsou patrně napříč generacemi univerzálnější, dědečkové jsou blíže vnukům.
- Ve zvýšené míře přitom může docházet ke konfliktům, které vyplývají z rozdílných postojů k životu u dvou relativně vzdálených generací.

Kolikrát měl dotazovaný konflikt se starým člověkem podle věkových skupin (% odpovědí)

- O dospělém věku se někteří výzkumníci (Hagestad, 1981; Troll, 1980) domnívají, že může být vztah mezi prarodiči a vnoučaty také velmi důležitý.
- Obě strany si mohou být významným zdrojem emocionální i instrumentální podpory a sociální identity (cit. dle Giarrusso, Roseann, Silverstein, & Merrill, 1996).
- Duvallová (1971) v této souvislosti vyzdvihuje význam sdílení a vzájemnosti mezi generacemi.

Styly prarodičovství

- Mueller a Elder (2003) empiricky odvodili **styly prarodičovství** zkoumáním vztahů prarodičů a vnoučat v holistické perspektivě. Podle této perspektivy jsou vztahy mezi prarodiči a vnoučaty založeny v rozsáhlejších sítích rodinných vztahů.
- Tyto styly nejsou strukturovány pouze demografickými faktory, ani jim nemůžeme rozumět pouze z hlediska dyadických vztahů bez toho, aniž bychom brali v úvahu širší rodinný kontext a historii vztahu.
- Seznámením se s jejich typologií si můžeme vytvořit představu nejen o šíři stylů prarodičovství ve vztahu k vnoučeti, které mohou diferencovat význam prarodičovské role, ale také o množství proměnných, které mohou hrát roli v tomto kontextu.

- Autoři měřili skóre v šesti dimenzích vztahu prarodičů a vnoučat, mezi které patřila:

- 1) frekvence kontaktu,
- 2) intimita,
- 3) společné aktivity,
- 4) pomoc (v řešení osobních problémů a otázek),
- 5) instrumentální asistence (zejména materiální podpora) a
- 6) role authority.

- Vlivní prarodiče skórovali nejvýše ve všech dimenzích vztahu.

- Byli pro vnouče zdrojem autority, udržovali s ním častý kontakt a vyprávěli o poskytování vysoké míry instrumentální a emocionální podpory.
- Bydleli v blízkosti vnoučat, hodnotili své vnouče pozitivně, uváděli, že je jejich vztah blízký, bližší než vztahy s ostatními vnoučaty, s nimiž se vídají méně často.
- Rodiče vnoučat se je snažili zapojovat do vztahu se svými dětmi co nejvíce.
- Vlivní prarodiče také znali alespoň jednoho ze svých prarodičů.

- Podporující prarodiče se také viděli se svými vnoučaty často, ale ne častěji než s ostatními.

- Uváděli, že vnoučata ve velké míře emocionálně i instrumentálně podporují.
- Nevystupovali však téměř vůbec v roli autority.
- Bydleli blízko vnoučat a měli jich méně, byli mladší, většinou z matčiny strany.
- Ke svému vnoučeti vyjadřovali intenzivní vřelý vztah.
- Vykazovali však vyšší míru konfliktů s rodiči vnoučete, podle autorů dané právě nízkým uplatňováním autority ve vztahu k dětem.

- Prarodiče uplatňující vliv autority vykazovali podprůměrnou míru intimity a pomoci a nejvyšší míru autority.

- Nežili blízko vnoučat, byli nejmladšími z prarodičů.
- Vnímali svůj vztah k vnoučeti jako velmi kvalitní, blízký vztah, byl však značně konfliktní.
- Vyjadřovali největší míru nespokojenosti s výchovu vnoučat jejich rodiči.
- Cítili se ze všech prarodičů nejbliže svým dětem (generaci rodičů) a domnívali se v nejvyšší míře ze všech prarodičů, že je rodiče vnoučat zapojují do vztahu s vnoučaty.

- Prarodiči pasivními byli ti, kteří se zapojovali do života výrazně méně než dříve zmiňovaní, a prarodiče izolovaní měli nízké skóre ve všech aspektech.
- Autoři studie uvádějí, že ve vztazích k různým vnoučatům může prarodič reprezentovat různé prarodičovské styly.
- Přiřazované styly se týkají v malé míře osobnosti prarodiče, ale jsou spíše spojeny s pozicí prarodiče a dítěte v rodinném systému (Mueller, & Elder, 2003).

